

А. В. Валодзіна

Пераклад Бібліі Вальдо

Ранні перыяд (да 1215 года) гісторыі секты вальдэнсаў па праву лічыцца вызначальным – менавіта тады была закладзена аснова вальдэнскага веравучіння, акрэсліліся асноўныя рэгіёны распаўсюджвання. Ідзе станаўленне секты як адасобленай ад царквы адзінкі, гісторыя яе напоўнена самымі рознымі падзеямі, пра што нам паведамляюць шматлікія крыніцы. Менавіта таму гэта адна з самых папулярных сярод навукоўцаў тэмаў для даследаванняў, тым больш што, нягледзячы на самыя разнастайныя крыніцы, якія дайшлі да нас, апошняя чвэрць XII стагоддзя пакідае і найбольшую колькасць цьмяных пытанняў.

Вядома, што ў гэты перыяд Вальдо, заснавальнік секты, пачынае вельмі значную справу – пераклад Бібліі на народную мову. Нагадаем, што ў той час афіцыйнай мовай, мовай міжнароднай дыпламатыі і гістарычных трактатаў, царкоўных службаў і куртуазнага каханья была лаціна, якая, натуральна, не была зразумелая ніжэйшым пластам гарадскога насельніцтва і тым больш сялянству. Таму задача па пашырэнню слова Богага, асабліва ва ўмовах разгортвання катарскага вучэння, была актуальнай, і гэта адчуваў сам Вальдо. Увогуле адна з прычынаў надзвычайнай сілы вальдызму па супраціўленню свайму часу палягае ў здольнасці сінтэзаваць самае жыццёва неабходнае з Евангелля і выкласці гэта на народнай мове так, каб гэта было

зразумела непадрахтаным¹, больш таго – пераклад Святога Письма – адзін з трох «кітоў» вучэння Вальдо².

Адным з першых у 1216 годзе пра гэты пераклад напісаў Рычарда дэ Пуацье, клянуіскі манах, у сваёй выкрывальнай працы, прысвечанай ерэтыкам: «... і ён зрабіў сабе спіс з Евангелля, некаторых кніг Бібліі і Айцоў Царквы на народнай мове, ... хоць быў не вельмі адукаваным»³. Галоўныя ж звесткі пра пераклад мы маем з трактата «Пра сем дароў Духа Святога» інквізітара дамініканца Стэфана дэ Бурбона, напісанага ў Ліёне ў 1249 годзе. Некаторыя выразы яго аповяду пра вальдэнсаў даслоўна супадаюць са словамі Рычарда, што паказвае або на знаёмства другога з працай першага, або на існаванне больш ранняй крыніцы, дзе б апісваліся абставіны гэтага перакладу. Паколькі гэта вызначальны ўрываек для дадзенага артыкулу, прывядзём яго цалкам:

«Так пачынала сваё існаванне дадзеная секта, як я чуў ад многіх старэйшых, якія бачылі іх, і ад таго святара, які быў вельмі наважаным і багатым у горадзе Ліёне, і быў сябрам нашага брата, якога звалі Бернард Юрас; які, калі быў малады і працаваў пісарам, запісаў на грошы вышэйназванага Вальдо па-раманску старэйшыя кнігі, якія былі перакладзены і надыктаваны мовазнаўцам Стэфанам дэ Анса, які служыў у галоўнай царкве Ліёна, і які ў хуткім часе, зваліўшыся з даху пабудаванага ім дома, смерцю

¹ Giampiccoli, F. *L'eredita del valdismo medievale* / F. Giampiccoli, C. Papini. Torino: Claudiana, 1974. P. 54.

² Audisio, G. *The Waldensian dissent: persecution and survival, c. 1170-c. 1570* / G. Audisio. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. P.11.

³ *Enchiridion fontium Valdensium (Recueil critique des sources concernant les Vaudois au moyen âge) : Du IIIe Concile de Latran au Synode de Chanforan (1179-1532) avec une introduction et la bibliographie relative, ainsi que les index des auteurs collections et ouvrages anonymes, des sources, des manuscrits, des lieux sujets et notions, des références bibliques et des autorités patristiques et littéraires* / a cura di J. Gonnet. Vol. I. Torre Pellice: Società di Studi Valdesi, 1958. P. 165.

скончыў сваё жыццё; я яго бачыў і ведаў. Будучы багатым чалавекам у вышэйназваным горадзе, вышэйпазначаны Вальдо, слухаючы Евангелле, але не будучы моцна адукаваным, і стараючыся зразумець пачутае, заключыў дамову з двума святарамі, адзін з іх перакладаў на народную мову, другі запісваў тое, што першы казаў; падобным чынам многія кнігі Бібліі і некаторыя з працаў Айцоў Царквы аб'ядналі, каб мудрыя выказванні сабраць»¹.

Фактычна гэта ўсе звесткі, якія дайшлі да нас пра пераклад Бібліі Вальдо. Яшчэ ёсць толькі сведчанне з «інквізітарскага падручніка» Бернарда Гві, які амаль цалкам пераказвае Стэфана дэ Бурбона з адным толькі ўдакладненем – ён пералічвае Айцоў Царквы, якія былі перакладзены Стэфанам дэ Анса: св. Аўгусцін, св. Іеранім, св. Амвросій і Грыгорый Вялікі².

Лічыцца, што асновай для перакладу паслужыла не толькі Вульгата, але і папярэднімі лацінскімі перакладамі (т. зв. *Vetus Latina*)³.

Хутчэй за ўсё, перакладам Вальдо зацікавіўся яшчэ да канчатковай адмовы ад маёмасці – у 1160 годзе⁴. Гэта нават больш верагодна, таму што нанятым трэба плаціць, і зразумела, што такімі грашымі валодае не вандроўны прапаведнік, а заможны гандляр. Тым больш што захаваўся тэстамент Стэфана дэ Анса, у якім узгадваецца «хлебапя-

¹ *Quellen zur Geschichte der Waldenser* / hrsg. von A. Patschkovsky und K.-V. Selge. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, 1973. S. 15-16.

² Tourn, G. *I valdesi: la singolare vicenda di un popolo-Chiesa, 1170-1976* / G. Tourn. 3. rist. della 2. ed. riv. ed aggiornata. Torino: Claudiana, 1993. P. 9.

³ Jalla, J. *La Bibbia nella storia Valdese* / J. Jalla. Catania: La veloce, 1938. P. 5.

⁴ Peyran, J. R. *An historical defence of the Waldenses or Vaudois: inhabitants of the valleys of Piedmont* / J. R. Peyran. London, 1826. P. 166.

карня, якая належала Вальдо» (*furnum qui fuit Valdesii*) (гл. рыс. 1), якая, магчыма, і стала аплатай за пераклад¹.

Ва ўсіх каталіцкіх антыерэтычных трактатах, прысвечаных вальдэнсам, яны тым ці іншым чынам прылічаюцца да «неадукаваных і непісьменных» (*ydioti et illiterati*). У дадзеным кантэксте другі тэрмін патрабуе асобнага тлумачэння: у Сярэднявеччы, калі пануючай мовай справаводства і культуры была лаціна, «непісьменны» не называлі таго, хто не ўмее чытаць і пісаць, а таго, хто не ўмее чытаць і пісаць менавіта на лаціне. Ты больш што Вальдо, будучы заможным гандляром з рэгіёну, дзе рымская традыцыя ніколі не перарывалася, не мог быць непісьменным у сучасным разуменні гэтага слова. Але для самастойнага чытання і разумення Евангелля на лаціне яго ведаў было яўна недастаткова.

Насамрэч, тэкст інквізітара дае нам больш пытанняў, чым адказаў. Некаторыя кнігі Бібліі – гэта якія? Ці можна сцвярджаць, што гэта пачатак станаўлення вальдэнскага канону, які не ўключае ў сябе кнігі Макавеяў?² Супраць гэтага кажа тое, што пераклад, паколькі выконваўся не самім Вальдо ці яго паплечнікам, а проста запрошаным клірыкам, наўрад ці быў блізкі па духу вальдэнсам. Яшчэ адно пытанне: Што ўяўляе сабой «раманская» мова – дыялект Праванса ці Дафінэ-Грэнобля? У любым разе, гэта першая ўзгадка пра пераклад Бібліі на французскую мову.

Наступны раз гэты пераклад «усплывае» ў 1179 годзе, калі Вальдо са сваім вучнем Віветам³ накіроўваецца на III Латэранскі сабор у Рым, каб атрымаць аўдыенцыю ў

¹ Patschovsky, A. *The Literacy of Waldensianism from Valdes to c. 1400* / A. Patschovsky // *Heresy and literacy, 1000-1530* / ed. by P. Biller and A. Hudson. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. P. 115.

² Patschovsky, A. *The Literacy of Waldensianism from Valdes to c. 1400*. P. 113.

³ Comba, E. *Breve storia dei valdesi* / E. Comba, L. Santini ; appendice a cura di L. Santini. 5. ed. riv. Torino: Claudiana, 1966. P. 17.

пантыфіка. Тэкст дэкрэтаў гэтага сабора да нас не дайшоў, але мы маем сведчанні аналістаў. Спярша Вальдо атрымаў, дзякуючы падтрымцы кардынала Пулы, прыватную аўдыенцыю ў Папы, на якой нават абняў яго¹. І хоць гэты абдымак быў часткай рытуалу, а не выказаннем братоўскіх пачуццяў, можна зрабіць выснову, што адпачаткова Папа быў настроены прыязна.

Найбольш дэталёвае апісанне пакінуў ангельскі клірык Уолтэр Мэп у сваёй працы «*De nugis curialium*»². Напачатку свайго аповяду ён сцвярджае, што вальдэнсы прывезлі з сабою кнігу, напісаную на «гальскай мове», якая ўтрымлівала Псалмы і іншыя тэксты і законы³.

Трэба адзначыць, што Вальдо быў не першы, хто здзейсніў пераклад Бібліі на еўрапейскую (але не лацінскую) мову. Пачынальнікам гэтай справы быў Ульфіла, або Вульфіла, які ў сярэдзіне IV стагоддзя здзейсніў тытанічную працу па стварэнню Гоцкай Бібліі (да завяршэння ёй не хапала толькі 3 і 4 Кніг Царстваў), а адначасова і гоцкай пісьменнасці. Для наступнай спробы, як бачым, спатрэбілася амаль восем стагоддзяў, і таму прыклад Вальдо – унікальны па сваёй сутнасці⁴. У той жа час амаль паралельна з Вальдо (у XIII ст.) робяцца спробы перакладу ў Льежы (Фландрыя) сярод першых бегінак⁵.

І гэтай сваёй унікальнасцю ён (і яго наступнікі) парушаюць манаполію царквы на валоданне Святым Пісаннем,

¹ *Enchiridion fontium Valdensium (Recueil critique des sources concernant les Vaudois au moyen âge)*. Vol. II (de la fin du XIIe au début du XIVe siècle) Torino: Claudiana, 1998. P. 23.

² *Enchiridion fontium Valdensium / a cura di J. Gonnet*. Vol. I. P. 121-124.

³ *Enchiridion fontium Valdensium / a cura di J. Gonnet*. Vol. I P. 122; Monti, R. R. *A Brief History and Analysis of the Early Waldensian Movement / R. R. Monti*. Regent University, 2001. P. 5.

⁴ Gonnet, G. *Il valdismo medioevale: Prolegomeni / G. Gonnet*. Torre Pellice: Società di Studi Valdesi, 1942. P. 47.

⁵ Patschovsky, A. *The Literacy of Waldensianism from Valdes to c. 1400*. P. 116.

бо чым больш людзей могуць яго прачытаць самастойна, тым менш у іх прычын звяртацца да святароў, да гэтага часу адзіных правамоцных пасярэднікаў паміж Богам і чалавекам. Ці не стала гэта прычынай наступнага адлучэння звязаных з гэтым перакладам людзей ад царквы? Тым больш, што далей вальдэнсы лічыліся аднымі з найбольш дасканалых знаўцаў Бібліі.

Пасля таго, як біскуп Меца Альберык у 1192 годзе паскардзіўся на тое, што вальдэнсы распаўсюджваюць пераклады Евангелляў, Пасланняў Апостала Паўла і Псламоў, не звяртаючы ўвагі на пратэсты прадстаўнікоў царквы, Папа Інакенцій III у 1199 годзе паслаў туды трох абатаў для высвятлення абставінаў. Апошнія канфіскавалі пераклады і спалілі іх, а вальдэнсы былі выгнаныя з горада¹.

Праз два гады Папа Інакенцій III надаў паўнамоцтвы знішчыць кожны пераклад Святога Пісання на нямецкую і французскую мовы, які трапіць у рукі біскупам Льежа (Фландрыя)².

Справа дайшла да таго, што ў 1229 годзе Сабор у Тулузе ўвогуле проста забараніў свецкім людзям чытаць Стары і Новы Запавет³. Гэта было прапісана ў сёмым артыкуле Сабора: «Мы забараняем укладываць у рукі міранаў кнігі Старога і Новага Запаветаў, за выключэннем тых выпадкаў, калі яны раптам захочуць мець Псалтыр або які-небудзь брэвіярыў для справаў боскіх, малітвы да Дзевы Марыі для вячэрніх і ранішніх чытанняў, катэгарычна забараняецца, каб гэтыя кнігі былі перакладзены на народную мову»⁴. Гэтыя ж забароны былі паўтораны на саборах у Рэймсе

¹ Molnár, A. *La protesta valdese e la prima riforma* / A. Molnár. Gioventù evangelica italiana, 1966. P. 6. Jalla, J. *La Bibbia nella storia Valdese*. P. 8.

² Jalla, J. *La Bibbia nella storia Valdese*. P. 9.

³ Tice, P. *History of the Waldenses from the Earliest Period to the Present Time* / P. Tice, H. Jerome. Book Tree, 2003. P. 54.

⁴ Jalla, J. *La Bibbia nella storia Valdese*. P. 11-12.

(1230/31), Трыры (1231), Тарагоне (1233), Безье (1246) (гл. рыс. 2).

Такім чынам, з прыведзеных вышэй крыніц нам вядома, што ўжо ў апошняй трэці XII стагоддзя ў Ліёне быў створаны першы частковы пераклад Бібліі на «народную/раманскую/гальскую» мову. Выкананы ён быў па замове будучага заснавальніка вальдэнскага руху заможнага гандляра Вальдо двума клірыкамі Стэфанам дэ Анса і Бернардам Ідрасам. Перакладзены быў цалкам Новы Завет, некаторыя кнігі Старога (Псалмы і інш.) і некалькі працаў Айцоў Царквы. Хоць гэты пераклад і быў нават прадстаўлены Папе Рымскаму на III Латэранскім саборы, ён не атрымаў афіцыйнага зацвярджэння царквы, а цягам некалькіх дзесяцігоддзяў увогуле быў забаронены царкоўнымі ўладамі на месцах. Тым не менш верагодна, што існаванне гэтага перакладу, з аднаго боку, паспрыяла адлучэнню вальдэнсаў ад царквы, а з іншага – вызначыла кірунак вальдэнсаў на вывучэнне Святога Пісання (у тым ліку і на памяць), арыентацыю на «пісанае слова».

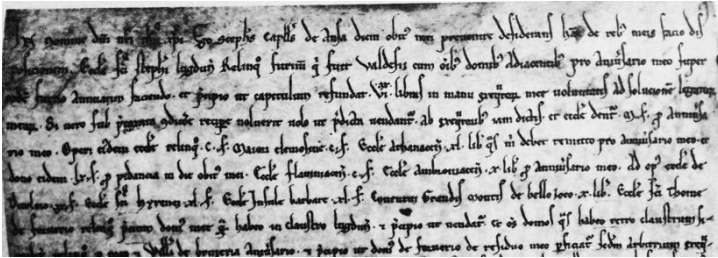

Рис. 1. Тэстамент Стэфана з Анса, у другім радку зверху – узгадка пра Вальдо.

Рис. 2. Геаграфія забаронаў на пераклады Бібліі на «народную» мову